

وضعیت سرمایه اجتماعی در تعاقنی های تولید روستایی شهرستان کوهدشت و عوامل مرتبط با آن

خلیل کلاتنری^{*}، علی اسدی^{**}، مهدی رحیمیان^{***}، یاسر محمدی^{***}، علیرضا انصاری^{****}،
عبدالحسن طوفق^{****}

مقدمه: بررسی مطالعات داخلی نشان می دهد که وضعیت سرمایه اجتماعی در سازمان هایی که به با هدف اتحاد و مشارکت روستاییان بنا نهاده شده اند مورد توجه این مطالعات واقع نشده است. در حالی که سرمایه اجتماعی در تعاقنی های روستایی و عواملی که با آن مرتبط هستند از اهداف مهمی است که باید در بررسی های اجتماعی مورد سنجش و تحلیل قرار گیرد. بنابراین هدف اصلی این مقاله بررسی و سنجش سطح سرمایه اجتماعی در تعاقنی های تولید روستایی در شهرستان کوهدشت و تحلیل عوامل مرتبط با آن است.

روشن: جامعه آماری این تحقیق شامل ۱۱۰ نفر از اعضای عادی تعاقنی تولید روستایی موجود در شهرستان کوهدشت واقع در استان لرستان بود. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۹۳ نفر تعیین گردید. اما برای اطمینان بیشتر ۱۰۰ نفر از اعضاء از طریق نمونه گیری تصادفی دو مرحله ای انتخاب و به وسیله پرسش نامه مورد مصاحبه قرار گرفتند. پایابی مقیاس های به کار رفته در این تحقیق همگی با مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷۰ و روابط پرسش نامه نیز با توجه به نظر استاتید راهنمای و کارشناسان تعاقنی منطقه موردن تأیید قرار گرفت.

یافته ها: یافته های این پژوهش نشان داد که از نظر ویژگی هایی مانند جنسیت، وضعیت تأهل، تحصیلات، سطح درآمد، میزان کل اراضی تحت مالکیت، سابقه عضویت در تعاقنی، شناخت از اصول تعاقنی، مشارکت در فعالیت های تولیدی، شرکت در جلسات تصمیم گیری و شرکت در دوره های آموزشی برگزار شده توسط تعاقنی تفاوت های قابل ملاحظه ای بین دو گروه به سرمایه اجتماعی بالا و پایین وجود دارد.

بحث: با استفاده از تحلیل تشخیصی گام به گام مشخص گردید که پنج متغیر وضعیت تأهل، کل اراضی تحت مالکیت، سابقه عضویت در تعاقنی، شناخت از اصول تعاقنی و مشارکت در امور تعاقنی دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین را به بهترین وجه از هم متمایز نمودند.

کلید واژه ها: اعضاء تعاقنی، استان لرستان، تعاقنی های تولید روستایی، سرمایه اجتماعی، شهرستان کوهدشت.

تاریخ دریافت: ۸۸/۸/۱۰ تاریخ پذیرش: ۹۰/۶/۲۰

* دکتر برنامه ریزی منطقه ای، دانشگاه تهران <khkalan@ut.ac.ir>

** دکتر ترویج و توسعه روستایی؛ دانشگاه تهران

*** دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران

**** کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه تهران

مقدمه

در دهه‌های پایانی هزاره دوم متعاقب مطرح شدن موضوع توسعهٔ پایدار و به ویژه توسعهٔ اجتماعی، مفهوم سرمایه اجتماعی بیش از پیش مورد نظر قرار گرفت (Halpern, 2001) و با شروع هزاره سوم هم توجه روزافرون به جایگاه و نقش سرمایه اجتماعی تداوم یافت، به طوری که امروزه با حجم قابل توجهی از منابع و متون مرتبط با سرمایه اجتماعی سر و کار داریم (Beugelsdijk & schaik, 2005). محیط اجتماعی، پایداری و سلامتی از جمله مباحثی هستند که در ارتباط با سرمایه اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته‌اند (Nogueira, 2009).

تعریف مختلفی از سرمایه اجتماعی صورت گرفته است. بوردیو به عنوان یکی از پیش‌گامان طرح این مفهوم و از متقدمین ساختارگرا بر این باور است که میزان سرمایه اجتماعی که یک فرد از آن برخوردار است بسته به اندازه شبکه ارتباطات وی می‌تواند به طور مؤثری تغییر یابد (Bourdieu, 1986). شیف سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از عناصری می‌داند که بر روابط میان مردم اثر گذاشته و نهاده‌های تابع تولید و یا توابع مطلوبیت را تشکیل می‌دهند (Schiff, 1992). در تعریف دیگری که توسط پورتر ارائه شده است، سرمایه اجتماعی عبارت است از توانایی تأمین منافع از طریق عضویت در شبکه‌ها و سایر ساختارهای اجتماعی (Portes and Alejandro, 1998). پاتنم معتقد است که ایده اصلی نظریه سرمایه اجتماعی این است که شبکه‌ها دارای ارزش‌اند و روابط اجتماعی، در قابلیت تولیدکنندگی افراد و گروه‌ها مؤثر هستند (Putnam, 2000). به اعتقاد بانک جهانی، سرمایه اجتماعی به نهادها، روابط و هنجارهایی که کیفیت و کمیت تعاملات اجتماعی جامعه را شکل می‌دهند، منسوب می‌شود و در واقع سرمایه اجتماعی، تنها مجموعه‌ای از نهادهایی که جامعه را پشتیبانی می‌کنند نیست بلکه همانند یک پیوند دهنده است که آن‌ها را در کنار یکدیگر نگه می‌دارد (World Bank website, 2001). اسکول (۲۰۰۱) سرمایه اجتماعی را این‌گونه تعریف کرده است: طبق بررسی‌ها، سرمایه اجتماعی در بردارنده شبکه‌های اجتماعی و ساختارهای حمایتی، مشارکت اجتماعی، درگیری‌های سیاسی و اجتماعی،

اعتماد در بین مردم و نهادهای اجتماعی و هنجارهای تعامل است (Scull, 2001). فوکویاما سرمایه اجتماعی را نمونه‌ای ملموس از یک هنجار غیررسمی و نانوشه می‌داند که همکاری بین دو یا چند نفر را ارتقاء می‌بخشد (Fukuyama, 2000). از نظر گروترت و ون باسترلر سرمایه اجتماعی به مفاهیم ارزشمندی از قبیل شبکه‌های اجتماعی، روابط مقابله، اعتماد عمومی و تعهد اطلاق می‌شود (Grooteaert & van Bastelaer, 2002).

هالپرن سرمایه اجتماعی را ترکیب یافته از سه جزء می‌داند؛ ۱) شبکه‌ها؛ ۲) هنجارها و ارزش‌ها و انتظارات، ۳) ضمانت‌های اجرایی (Halpern, 2005). شبکه‌ها که در واقع بعد ساختی سرمایه اجتماعی بوده و جنبه عینی دارند، هنجارها و انتظارات نیز بعد شناختی سرمایه اجتماعی را شامل می‌شوند و جنبه ذهنی دارند، اما ضمانت‌های اجرایی می‌توانند به صورت رسمی یا غیررسمی، در قالب پاداش‌ها و یا مجازات‌هایی به رفتار افراد داده می‌شوند، شناسایی شوند (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۶) و در نهایت این که لومن و فرگ، سرمایه اجتماعی را به عنوان یک سرمایه گذاری در روابطی که مبادله منابع را تسهیل می‌کند، تعریف کرده است و به عنوان یک عامل محافظت کننده سلامتی انسان‌ها در زمینه عوامل ریسک‌زا مانند فقر مورد شناسایی قرار داده است (Looman and Farrag, 2009).

هر کدام از تعاریف مذکور تنها به بخشی از مفهوم سرمایه اجتماعی اشاره دارند، و از آن جایی که سرمایه اجتماعی مفهومی غیر قابل لمس می‌باشد، برداشت صاحب‌نظران از این مفهوم نسبی بوده و به همین دلیل تعاریف مختلفی از آن صورت گرفته است. اما در مجموع می‌توان با تأکید بر نقطه مشترک تعاریف فوق سرمایه اجتماعی را، بر هم‌کنش روابط افراد در درون گروه‌های اجتماعی دانست که اغلب به صورت ناخودآگاه تحقق اهداف آن‌ها را به دنبال خواهد داشت.

منابعی که سرمایه اجتماعی در آن‌ها خلق می‌شود، عبارتند از؛ خانواده، مدارس و دیگر نهادهای آموزشی، اصناف و مشاغل، نهادهای مدنی و اجتماعات محلی. منابع فوق همگی اهمیت به سزایی در ایجاد سرمایه اجتماعی دارند ولی تأثیر نهادهای مدنی در این زمینه

بیشتر از دیگر منابع است (Australian Bureau of Statistics, 2002) بحث در خصوص منابع تولید سرمایه اجتماعی توسط صاحب نظران دیگری نیز صورت گرفته است، ولکاک و نارایان در مورد سرمایه اجتماعی بر این باورند که خانواده، دوستان، شرکا و همکاران شخصی، به عنوان منابع تولید سرمایه اجتماعی، سرمایه مهمی را تشکیل می‌دهند؛ سرمایه‌ای که به هنگام مواجهه با یک بحران، می‌تواند مفید واقع شود (Woolcock, and Narayan, 2000). همچنین گروترت و ون باسترلر معتقدند که سرمایه اجتماعی زمانی انباست می‌گردد که ارتباط متقابل در درون خانواده، محل کار، روابط همسایگی و ارتباطات مردم در انجمن‌های محلی و عمومی صورت می‌گیرد (Grootaert & van Bastelaer, 2002).

یکی از اجتماعات محلی که از آن می‌توان به عنوان مکانی برای خلق سرمایه اجتماعی نام برد، تعاونی‌های تولید روستایی می‌باشد. ماهیت روابط اجتماعی موجود در این انجمن‌های مردم نهاد به طوری است که اعضاء با کار و تلاش گروهی، علی‌رغم دست‌یابی به اهداف از پیش نوشته شده تعاونی، به طور ناخودآگاه پای در مسیری می‌گذارند، که به هدفی نانوشته، دست می‌یابند. این هدف از پیش تعیین‌نشده که از آن به عنوان سرمایه اجتماعی یاد می‌شود، در دراز مدت موجب می‌گردد که تعاونی‌هایی که از سابقه بیش‌تری برخوردارند، در مواجهه با بحران‌ها و تهدیدها موفق‌تر نیز عمل کنند. اما سؤال اصلی این است که وضعیت سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان کوهدهشت به چه میزان است و چه عواملی بر بهبود این سرمایه اجتماعی تأثیرگذار هستند؟ محققانی مانند گلاسر و همکاران (۲۰۰۰)، آف و فاچس (۲۰۰۲)، آپهف (۲۰۰۲) و ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵)، متغیرهای جمعیت شناختی اعضاء را بهبود سرمایه اجتماعی مؤثر دانستند و با توجه به این که معیشت خانوار روستایی با فعالیت‌های زراعی عجین بوده و اعضاء تعاونی‌های تولید روستایی نیز اکثرًا کشاورزان هستند، فاکتورهای زراعی (ازکیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۷) نیز بر میزان سرمایه اجتماعی متأثر خواهد

بود. از این رو نوشتار حاضر که حاصل یک پژوهش میدانی است، با هدف تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در بین اعضای تعاونی‌های تولید روستایی و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان کوهدهشت قصد دارد، ارتباط سرمایه اجتماعی را با متغیرهای جمعیت شناختی و زراعی اعضاء به معرض آزمون بگذارد.

پیشنهاد پژوهش

دستیابی به چارچوب نظری تحقیق نیازمند بررسی و مرور مطالعات تجربی صورت گرفته پیشین در خصوص موضوع مورد نظر می‌باشد. از این‌رو در این بخش سعی شده است تا با انجام این کار، زمینه برای تدوین چارچوب نظری تحقیق فراهم گردد. مطالعات مختلفی در رابطه با سرمایه اجتماعی صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به مطالعه برم و ران (۱۹۹۷) اشاره نمود. این محققین معتقدند، سرمایه اجتماعی مفهوم جمعی است که اصل و اساس آن بر رفتار، طرز تلقی‌ها و استعدادهای فردی قرار دارد، و نهادهای اجتماعی، خانواده، دین و فرهنگ در شکل‌دهی ارزش‌هایی که مولد سرمایه اجتماعی‌اند نقش اساسی دارند. آن‌ها مهم‌ترین و اولین عنصر سرمایه اجتماعی را مشارکت مدنی می‌دانند. بولن و آنیکس (۱۹۹۸) در تحقیقی که به منظور اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در پنج ایالت استرالیا انجام دادند شاخص‌های اعتماد و قابلیت اعتماد، مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، احساس امنیت و ارزش زندگی را برای سنجش سرمایه اجتماعی در نظر گرفتند. هم‌چنین در مطالعه‌ای که توسط کریشنا و شرودر (۲۰۰۰) برای اندازه سرمایه اجتماعی معیارهایی صورت گرفت، معیارهای: اعتماد، همیاری، همکاری و انسجام اجتماعی برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار گرفتند. گلاسر و همکاران (۲۰۰۰) در تحقیق خود نشان دادند که متغیر سن نقش مهمی در سرمایه اجتماعی دارد و منحنی ارتباط آن با سرمایه اجتماعی به صورت U وارونه بوده که در ابتدا با افزایش سن تا اندازه معینی، سرمایه اجتماعی تحت تأثیر سن قرار دارد و از آن به بعد این تأثیر کاهش می‌یابد. نتایج مطالعه آف و فاچس (۲۰۰۲) نیز بیان‌گر رابطه بین سن و سرمایه اجتماعی

است. اگرچه در این تحقیق علاوه بر سن، متغیرهای درآمد، مشارکت بازار کار زنان، دین و دین باوری، وضعیت شغلی، آموزش، سن، اندازه خانوار و جنسیت با سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم دارد. در تحقیق کریشنا و آپهف (۲۰۰۲)، در منطقه راجستان، سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شد و به بررسی عوامل و متغیرهای گوناگون در شکل‌گیری و تأثیر بر این متغیر پرداخته شد، نتایج این تحقیق نشان داد که سن، جنس، طول دوره اقامت در روستا، آموزش و اندازه خانواده با سرمایه اجتماعی رابطه معنی داری نداشت. دفتر آمار کشور استرالیا (۲۰۰۲) در مطالعه خود با عنوان «سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی» شاخص‌های اعتماد و قابلیت اعتماد، مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، همکاری، همکاری، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها (مدارا)، احساس امنیت، حمایت اجتماعی (احساسی و عاطفی)، احساس اثر گذاری و کارایی و ارزش زندگی را به منظور اندازه‌گیری میزان سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار داد. هارپر و کلی (۲۰۰۳) مانند بیشتر مطالعات از شاخص‌های: مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی، تعامل و اعتماد بین مردم و نهادها و چشم اندازهای مناطق محلی و گروترت و همکاران (۲۰۰۵) نیز از شاخص‌های: اعتماد و قابلیت اعتماد، مشارکت مدنی، همکاری، انسجام اجتماعی برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی در جوامع مورد مطالعه خود استفاده نمودند. از آن جا که در اکثر مطالعات انجام شده در زمینه سرمایه اجتماعی برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی از شاخص‌های: اعتماد، مشارکت مدنی، همکاری، همکاری و امنیت استفاده شده است می‌توان به اهمیت این شاخص‌ها و نقش تعیین کننده آن‌ها در سنجش سرمایه اجتماعی پی برد و شاید به همین خاطر است که برخی از محققان بر این باورند که مشارکت عمومی موجب می‌گردد تا نسبت‌های مختلفی از تصمیم‌گیری افراد شناسایی، و با در کنار هم قرار گرفتن این تصمیمات، زمینه برای یک تصمیم قوی‌تر در قبال سیاست‌های عمومی و مدیریت منابع طبیعی فراهم شود (Herath and Prato, 2006).

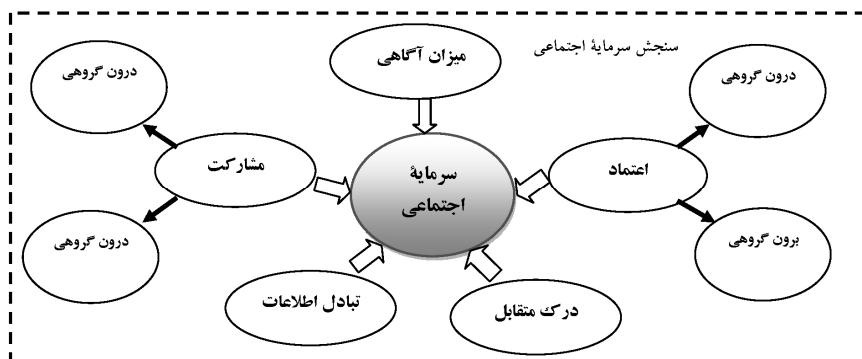
از سوی دیگر از کیا و فیروزآبادی (۱۳۸۷) در مطالعه خود برای بررسی سرمایه اجتماعی در نظام‌های مختلف بهره‌برداری، شاخص‌های فردی و جمعیتی (سن، سواد، بعد خانوار و

وضعیت اقتصادی- اجتماعی)، شاخص های مربوط به تولید (تمایل به همکاری در مسائل آب و آبیاری، تمایل به یکپارچه سازی اراضی و سطح مهارت)، شاخص های روان شناسی- اجتماعی (تمایل به کار گروهی، سنت گرایی و مشارکت)، شاخص آموزش و ترویج (سطح نیاز به آموزش مهارت های تشکیل کار گروهی)، شاخص اقتصادی (بهرهوری) را مورد استفاده قرار دادند. نتیجه این بررسی نشان داد که مشارکت، همیاری و تمایل به کار گروهی، نوگرایی و بهرهوری در بهره برداران تعاضی، به شکل معناداری بالاتر از بهره برداران در واحد های فردی دهقانی است. قاسی و همکاران (۱۳۸۵) نیز در تحقیقی که با هدف سنجش سرمایه اجتماعی در شهرستان های استان اصفهان و رتبه بندی آن ها انجام دادند، سرمایه اجتماعية را با استفاده از مؤلفه های، اعتماد و قابلیت اعتماد، همیاری، همکاری، ظرفیت پذیرش تفاوت ها (مدارا)، احساس اثرگذاری و کارایی، ارزش زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی مورد سنجش قرار دادند. ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵) در تحقیق خود با عنوان «شکل گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن» به بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی پرداختند. از نظر این محققین سن، جنسیت، وضعیت تأهل، تحصیلات، وضعیت فعالیت، پایگاه اقتصادی و درآمد، زادگاه، مهاجرت، بعد خانوار، قومیت، امکانات توسعه ای، مدت اقامت در شهر بهترین عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی هستند. همچنین ماجدی و لهسايي زاده (۱۳۸۵) برای اندازه گیری سرمایه اجتماعی از دو دسته عوامل ساختاري شامل، عضويت گروهی، حمایت متقابل، تفاوت و خدمات و عوامل شناختي شامل اعتماد، انسجام و تضاد و عوامل زمينه مانند متغيرهای جمعيتي، اقتصادي - اجتماعي، و شخصيتي استفاده کردند. آن ها در پایان بيان کردند که سرمایه اجتماعية در مقاييسه با متغيرهای زمينه ای مانند سن، شغل، پيش بیني كننده ای بهتر برای رضايت از كيفيت زندگی به شمار می روند. سعادت (۱۳۸۵) در تحقیق خود با استفاده از روش داگوم به تخمين سرمایه اجتماعی در استان های ایران پرداخت. وی در این تحقیق متغيرهای اعتماد، سطح آگاهی عمومی، صداقت، مشارکت جمعی، مشارکت در انتخابات، میزان ارتکاب به جرم را به

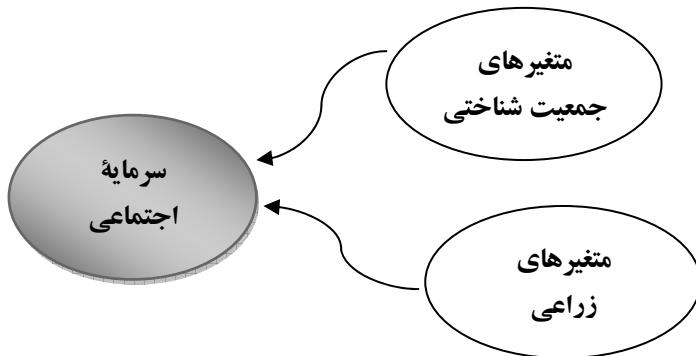
عنوان متغیرهای مستقل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار داد. همچنین طبق یافته‌های تحقیق احمدی‌فیروزجایی و همکاران، چهار عامل مبادله اطلاعات با خارج از نظام اجتماعی، اعتماد به نهادها، شبکه روابط رسمی و میزان آگاهی بهتریب به عنوان مهم‌ترین فاکتورهای متمایز کننده دو گروه (عضو و غیرعضو تعاونی تولید) شناسایی شدند؛ به طوری که اعضای تعاونی تولید نسبت به افراد غیرعضو از نظر دارا بودن این مؤلفه‌ها در سطح بالاتری قرار داشتند (احمدی‌فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۵).

چارچوب نظری

با توجه به نتایج مطالعات در بحث مرور منابع، سنجش سرمایه اجتماعی از فاکتورهای میزان اعتماد (درون گروهی و برون گروهی)، مشارکت اجتماعی (درون گروهی و برون گروهی)، میزان آگاهی، میزان تبادل اطلاعات و درک متقابل دیگران و رضایت از زندگی به دست می‌آید (شکل ۱) و بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولید روستایی نیز نشان داد که متغیرهای جمعیت شناختی مانند سن، درآمد، سطح تحصیلات، سابقه عضویت در تعاونی و... و متغیرهای زراعی مانند میزان اراضی زراعی بر میزان سرمایه اجتماعی در این تعاونی‌ها مؤثر هستند (شکل ۲).

شکل ۱. مؤلفه‌های مؤثر در سنجش میزان سرمایه اجتماعی

شکل ۲. عوامل مؤثر بر وضعیت سرمایه اجتماعی در تعاقنی های تولید روستایی

مواد و روش‌ها

این تحقیق از نوع مطالعات پیمایش بوده که به صورت میدانی انجام گرفته و محدوده مورد مطالعه آن شهرستان کوهدهشت در استان لرستان بود و جامعه آماری شامل ۱۸ تعاقنی بوده که جمعاً دارای ۲۸۲۰ عضو بودند. در مرحله اول از بین ۱۸ تعاقنی موجود ۱۲ تعاقنی به طور تصادفی انتخاب و در مرحله دوم، متناسب با تعداد اعضای هر تعاقنی تعدادی از اعضا به صورت تصادفی انتخاب شدند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۹۳ نفر تعیین گردید اما برای اطمینان بیشتر تعداد ۱۰۳ پرسشنامه توزیع گردید، که ۱۰۰ پرسشنامه توسط پاسخ‌گویان تکمیل گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی (توزیع فراوانی، درصد، میانگین و اولویت‌بندی) و استنباطی (تحلیل خوش‌ای و تحلیل تشخیصی)، به کمک نرم افزار SPSS انجام شد.

در این تحقیق برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی اعضاء تعاقنی های تولید روستایی از متغیرهای ۱) اعتماد (درون گروهی و برون گروهی)، ۲) مشارکت اجتماعی (درون گروهی و برون گروهی)، ۳) میزان تبادل اطلاعات، ۴) میزان آگاهی و ۵) درک متقابل دیگران و رضایت از زندگی استفاده شد و هر کدام از این متغیرها، به ترتیب با ۷، ۱۰، ۱۴، ۱۰، ۷،

۵ و ۷ گویه مورد سنجش قرار گرفتند (جدول ۱). جهت طبقه‌بندی اعضاء به دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و سرمایه اجتماعی پائین نیز از تکنیک تحلیل خوش‌های استفاده شد. این تکنیک اعضاء را بر اساس بیشترین همبستگی درون گروهی و کمترین همبستگی بین گروهی طبقه‌بندی می‌کند. مقایسه دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پائین نیز با استفاده از آزمون t انجام گرفت.

پایایی ابزار

به منظور بررسی پایایی پرسشنامه، یک پیمایش مقدماتی اجرا شد که طی آن ۳۰ پاسخ گو (اعضاء تعاضوی‌های تولید روستایی غیر نمونه در یکی از شهرستان‌های استان لرستان) را شامل می‌شد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های پیش آزمون، میزان آلفای کرونباخ که جهت سنجش انسجام درونی گویه‌ها استفاده می‌شود، محاسبه شد که مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای همه متغیرها بالای ۰/۷۰ به دست آمد که حاکی از پایایی قابل قبولی بود. برای نمونه بزرگ‌تر پیمایش اصلی (نمونه ۱۰۰ نفره از جامعه آماری اصلی) نیز پایایی بالا و قابل قبول به دست آمد. ضمن این که مشخص شد حذف هیچ یک از گویه‌ها، مقدار این ضریب را افزایش نخواهد داد.

روایی پرسشنامه

جهت سنجش روایی پرسشنامه نیز از پانل متخصصین استفاده شد. بدین صورت که در چندین نوبت و با مصاحبه‌ها حضوری از متخصصین و اساتید مربوطه میزان روایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت و اصلاحات لازم نیز در پرسشنامه اعمال گردید. متغیرهای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در جدول (۱)، ارائه شده‌اند.

جدول (۱)، متغیرهای مورد استفاده برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی و گویه‌های مربوط به آنها

متغیر	گویه
اعتماد درون گروهی	میزان اطمینان به دیگر اعضای تعاونی
	احساس دوستی و صمیمیت با دیگر اعضاء تعاونی
	مشورت با دیگر اعضاء تعاونی
	قبول قرض دادن پول و وسائل کار به دیگر اعضاء تعاونی
	ضمانت مالی (برای وام و ...) دیگر اعضاء تعاونی
	قدرت ریسکپذبی و اطمینان از فعالیت‌های تعاونی
	اعتماد به نهادهای رسمی نظیر جهاد کشاورزی، بانک‌ها و، اداره تعاون
	اعتماد به مستولان نظیر رؤسای ادارات جهاد کشاورزی، بانک‌ها و، اداره تعاون
	اعتماد به گروه‌های اجتماعی غیردولتی نظیر انجمن‌های خیریه
	صندوق قرض الحسن و ...
اعتماد برون گروهی	اعتماد به دیگر تعاونی‌های موجود در شهرستان
	همکاری داوطلبانه با دیگر اعضای تعاونی در مورد کارهای تعاونی
	حضور در فعالیت‌های اجرایی تعاونی
	دیدار با دیگر اعضای تعاونی و شرکت در مراسمات آنان
	کمک مالی به دیگر اعضاء
	حضور در جلسات برگزار شده توسط تعاونی
	همکاری داوطلبانه با دیگر اعضای تعاونی در کارهای غیر مرتبط با فعالیت‌های تعاونی
	مشارکت در فعالیت ادارات دولتی نظیر اداره تعاون، جهاد کشاورزی، بانکها و ...
	حضور در انتخابات
	حضور در فعالیت گروه‌های اجتماعی غیر دولتی نظیر انجمن‌های خیریه صندوق قرض الحسن و ...
مشارکت درون گروهی	مشارکت درون گروهی
	مشارکت برون گروهی
مشارکت برون گروهی	مشارکت درون گروهی
	مشارکت برون گروهی

متغیر	گویه
	مشارکت در فعالیت‌های دیگر تعاوونی‌های شهرستان
	حضور در مراسمات رسمی نظیر راهپیمایی، نماز جماعت جشن و ...
	عضویت در نهادهای مدنی
	قبول مسئولیت در نهادهای مدنی
	کمک مالی به نهادهای مدنی
میزان تبادل اطلاعات	تبادل اطلاعات با اعضای تعاوونی از طریق مذاکرات دوستانه به واسطه حضور در تعاوونی تبادل اطلاعات با اعضای تعاوونی از طریق شرکت در جلسات تعاوونی تبادل اطلاعات با دیگر تعاوونی‌های موجود در شهرستان شرکت و حضور در نشستهای علمی، همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی تبادل اطلاعات با ادارات دولتی (اداره تعاون، جهاد کشاورزی و ...) تمایل برای کسب اطلاعات از فعالیت‌های تعاوونی از طریق بروشور، روزنامه و حضور در کلاس‌های آموزشی اداره تعاؤن یا نهادهای دیگر
میزان آگاهی	میزان دانش و اطلاعات از فرآیند تولید، مشکلات تولید و ... میزان دانش و اطلاعات از اثرات مثبت فعالیت‌های تعاوونی میزان دانش و اطلاعات در مسائل اقتصادی نظیر وضعیت بازار، قیمت‌ها، تورم و ... میزان دانش و اطلاعات در مسائل سیاسی نظیر احزاب، گروه‌ها و احساس همیاری (احساس درونی جهت کمک به دیگران)
درک متقابل دیگران و رضایت از زندگی	احساس همدلی (توانایی قرار دادن خود در موقعیت دیگران) ارزش زندگی (رضایت از زندگی و با ارزش دانستن خود در جامعه) واسطت اجتماعی (حضور به عنوان فردی میانجی‌گر در حل اختلافات مردم)

متغیر	گویه
	احساس اثرگذاری و کارآیی (قدرت تغییر شرایط موجود)
	احساس امنیت (آسودگی و آرامش خاطر)
	ظرفیت پذیری تفاوت‌ها (احترام به هنجارها و عقاید دیگران)

نتایج نیم رخ جمعیت شناختی

نتایج آمار توصیفی ویژگی‌های فردی اعضاء مورد مطالعه نشان داد که ۸۱ درصد را مردان و مابقی (۱۹ درصد) را زنان تشکیل داده و اکثریت اعضاء متأهل (۹۰ درصد) بودند. سطح سواد بیشتر آن‌ها (۲۲ درصد) در حد خواندن و نوشتن بوده و میانگین سنی ۴۲ سال داشتند. کشاورزی شغل اصلی اکثریت (۵۳ درصد) اعضاء بوده، و میانگین سابقه کشاورزی آن‌ها ۱۶ سال و میانگین درآمد ماهانه اعضاء ۲۰۵ هزار تومان بود.

نتایج حاکی از آن بود که میانگین کل اراضی و سطح زیر کشت اعضاء به ترتیب برابر ۵/۳۵ و ۴/۷۹ هکتار بوده و به طور متوسط هر کدام از آن‌ها دارای ۳ سال سابقه عضویت در تعاونی بودند. هم‌چنین میانگین تعداد سهام هر عضو $1/4$ سهم بود و هر کدام از اعضاء به طور متوسط ۱ بار در دوره‌های آموزشی برگزار شده توسط تعاونی، شرکت کرده بودند.

جدول (۱)، میانگین متغیرهای مربوط به ویژگی‌های فردی اعضاء

متغیر	سن (سال)	درآمد (هزار تومان)	سابقه کار کشاورزی (سال)	کل اراضی مالکیت (هکتار)	سطح زیر کشت (هکتار)	سابقه سهام عضویت (سال)	تعداد دوره مشارکت
میانگین	۴۲	۲۰۵	۱۶	۵/۳۵	۴/۷۹	۳	۱/۴

به منظور طبقه‌بندی اعضاء در چندین گروه، به طوری که افراد در درون هر گروه از لحاظ سرمایه اجتماعی شباهت زیادی به هم دیگر داشته، اما هر گروه تفاوت قابل ملاحظه‌ای با دیگر گروه‌ها داشته باشند، از تکنیک تحلیل خوشه‌ای استفاده شد. بر اساس نتایج این روش، اعضاء تعاوونی‌ها به دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و سرمایه اجتماعی پایین تقسیم شدند.

تحلیل‌های دومتغیره

جهت مقایسه دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین از آزمون χ^2 استفاده شد. همان‌طور که نتایج جدول (۲) نشان می‌دهد، از نظر ویژگی‌هایی مانند جنسیت، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات، سطح درآمد، میزان کل اراضی تحت مالکیت، سابقه عضویت در تعاوونی، میزان شناخت از اصول تعاوونی، مشارکت در فعالیت‌های تولیدی، شرکت در جلسات تصمیم‌گیری و شرکت در دوره‌های آموزشی برگزار شده توسط تعاوونی تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای بین این دو گروه وجود دارد. اعضاء تعاوونی با سرمایه اجتماعی بالا معمولاً متأهل، با سواد و پر درآمدتر بوده و میزان کل اراضی تحت مالکیت آن‌ها بیش‌تر از گروه با سرمایه اجتماعی پایین است. هم چنین این گروه با سابقه عضویت بیش‌تر نسبت به گروه دیگر در تعاوونی، شناخت بیش‌تر از اصول تعاوون دارند. از طرفی میزان مشارکت اعضاء با سرمایه اجتماعی بالا در امور تعاوونی (فعالیت‌های تولیدی، جلسات تصمیم‌گیری و دوره‌های آموزش) بیش‌تر از اعضاء با سرمایه اجتماعی پایین است. در مجموع می‌توان گفت که این دو گروه از نظر متغیرهای مذکور به طور معنی‌داری با هم تفاوت دارند (جدول ۲).

جدول (۲) مقایسه ویژگی‌های کلی اعضاء تعاوونی با سرمایه اجتماعی بالا و پایین

P	T	اعضاء با سرمایه اجتماعی پایین		اعضاء با سرمایه اجتماعی بالا		
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۰/۴۲۱	۰/۸۰۹	۶/۴۴	۴۱/۹۲	۶/۱۶	۴۳/۲۲	سن
۰/۰۵۱	-۲/۰۰	۷۷/۶۰	۲۲۷/۸۸	۵۳/۹۴	۱۹۴/۴۴	درآمد

P	T	اعضاء با سرمایه اجتماعی پایین		اعضاء با سرمایه اجتماعی بالا		
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۰/۰۰۰	-۳/۵۸	۱/۹۷	۴/۰۲	۱/۲۹	۲/۴۴	سطح تحصیلات
۰/۴۳۸	-۰/۷۸	۰/۳۹	۱/۱۹	۰/۳۲	۱/۱۱	جنسيت
۰/۰۰۲	۳/۲۷	۰/۳۸	۱/۸۳	۰/۰۰	۲/۰۰	وضعیت تأهل
۰/۰۵۱	-۱/۶۷	۲/۶۴	۶/۱۲	۲/۰۷	۴/۹۴	میزان کل اراضی تحت مالکیت
۰/۰۰۰	-۱۱/۲۳	۱/۱۸	۳/۹۰	۰/۴۹	۱/۶۷	سابقه عضویت در تعاضی
۰/۰۰۶	-۲/۱۸	۱/۰۳	۳/۲۹	۱/۲۰	۱/۱۷	میزان شناخت از اصول تعاضی
۰/۰۰۰	-۶/۹۵	۴/۸۴	۱۵/۴۲	۳/۶۸	۶/۷۲	مشارکت در امور تعاضی (فعالیت های تولیدی، جلسات تصمیم گیری و دوره های آموزشی)

توجه: دامنه امتیاز شاخص های مربوط به میزان شناخت از اصول تعاضی ۰ تا ۵ و مشارکت در امور تعاضی ۰ تا ۲۵ می باشد.

تحلیل های چند متغیره

به منظور تعیین ترکیب متغیرهای مستقلی که به بهترین وجه گروه های با سرمایه اجتماعی بالا و پایین را از هم تمایز کنند، از تحلیل تشخیصی گام به گام (Discriminate Analysis) استفاده گردید.

میزان همبستگی کانونی (Canonical Correlation) برای متغیرهای وارد شده در تحلیل ۰/۸۱۷ به دست آمد که مجدور این عدد، یعنی ۶۶/۰ نشان گر تبیین ۶۶/۷ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط ۵ متغیر ارائه شده در جدول (۲) می باشد.

معیار دیگر در ارزیابی توابع تشخیصی، مقدار کا اسکویر می باشد که در این تحقیق، این مقدار برابر ۷۲/۲۲۷ به دست آمد که با درجه آزادی ۵ با احتمال ۹۹ درصد معنی دار می باشد. این آماره نیز بر معنی دار بودن و قدرت بالای تفکیک کننده تابع تشخیصی دلالت دارد.

جدول (۲) مقادیر ضرایب معادله تشخیصی یا متمایز کننده دو گروه از اعضاء تعاونی با سرمایه اجتماعی بالا و پایین را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، از بین مجموعه متغیرهای مورد بررسی پنج متغیر وضعیت تأهل، میزان کل اراضی تحت مالکیت، سابقه عضویت در تعاونی، میزان شناخت از اصول تعاونی و مشارکت در امور تعاونی دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین را به بهترین وجه از هم متمایز نمودند.

جدول (۲)، مقادیر ضرایب استاندارد شده تابع تشخیصی

ضرایب	متغیرها
۱/۵۸۵	(X _۱) وضعیت تأهل
۱/۱۷۰	(X _۴) میزان کل اراضی تحت مالکیت
-۱/۲۵۶	(X _۵) سابقه عضویت در تعاونی
۰/۴۶۴	(X _۶) میزان شناخت از اصول تعاونی
-۰/۰۹۶	(X _۷) میزان مشارکت در امور تعاونی
۰/۵۶۴	مقدار ثابت

بر اساس مقادیر ضرایب استاندارد شده، تابع تشخیصی دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین به شرح زیر می‌باشد:

$$D = .564 + 1.584X_1 + .0/17.0X_4 - 1/25.6X_5 + .0/46.4X_6 - .0/96.0X_7$$

, Sig = .00332 Wilks lambdas = .

مقدار Wilks Lambda = .00332 گویای این است که اختلاف معنی‌داری (در سطح یک درصد) بین میانگین نمره ممیزی دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین وجود دارد. به عبارت دیگر، تابع به دست آمده می‌تواند دو گروه را به طور معنی‌داری به بهترین وجه متمایز کند.

نتایج جدول (۳) نیز نشان می‌دهد که سابقه عضویت در تعاونی (X₅) دارای قوی‌ترین همبستگی (r = .069) با تابع تشخیصی است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که سابقه عضویت

در تعاملی مهم ترین سازه متمایز کننده بین دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین می باشد. متغیرهای میزان مشارکت در امور تعاملی ($0/59 = 1$) و میزان شناخت از اصول تعاملی ($0/24 = 2$) از نظر همبستگی با تابع تشخیصی در مرحله بعدی قرار دارند.

جدول (۳)، همبستگی متغیرهای وارد شده تحلیل با تابع تشخیصی

متغیرها	همبستگی متغیرها با تابع تشخیصی
سابقه عضویت در تعاملی	$0/69$
میزان مشارکت در امور تعاملی درآمد	$0/59$
میزان شناخت از اصول تعاملی	$0/24$
وضعیت تأهل	$0/16$
سن	$0/15$
میزان کل اراضی تحت مالکیت	$0/11$

بحث

این پژوهش در راستای دستیابی به هدف تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی اعضاء تعاملی تولید روستایی و شناخت عوامل مؤثر بر آن در شهرستان کوهدهشت انجام گرفته است. جهت دستیابی به این هدف، در ابتدا از تکنیک تحلیل خوشایجهت گروه‌بندی اعضاء تعاملی از لحاظ سرمایه اجتماعی در دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین استفاده گردید. مطابق با منطق، تکنیک خوشایجهت مبنی بر این که دو گروه باید از لحاظ ویژگی‌های مورد نظر با یکدیگر تفاوت بسیاری داشته، اما هر گروه دارای همگنی بسیار زیاد از لحاظ ویژگی‌های مورد نظر است، لذا جهت شناسایی و تبیین تفاوت موجود بین دو گروه از اعضاء تعاملی با سرمایه اجتماعی بالا و پایین سعی شد از روش آماری آزمون T و تکنیک تحلیل تشخیصی استفاده شود.

واکاوی داده‌های حاصل از این دو روش، نتایج زیر را به دنبال داشت. در پاسخ به این پرسش که چه تفاوت‌هایی بین دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین وجود دارد؟

یافته‌های حاصل از آزمون T نشان داد که اعضاء با سرمایه اجتماعی بالاتر معمولاً متأهل، با سوادتر و پر درآمدتر هستند. معمولاً افراد متأهل نسبت به افراد مجرد با توجه به این که میزان روابط اجتماعی، مسئولیت پذیری اجتماعی و همدلي اجتماعی آن‌ها بیش‌تر می‌شود، میزان سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز بالا می‌رود و یک رابطه مستقیم بین متأهل شدن و سرمایه اجتماعی بالا وجود دارد که این یافته با نتایج مطالعه ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵) مطابقت دارد. ایشان در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که افراد متأهل از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردار هستند. طبق نتایج این پژوهش، سطح سواد نیز با سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم دارد و افراد با سواد معمولاً سرمایه اجتماعی بالاتری دارند که البته با توجه به این که افراد با سوادتر با منابع اطلاعاتی بیش‌تری سر و کار دارند و میزان تبادل اطلاعاتی آن‌ها بیش‌تر از افراد بی‌سواد است، لذا این نتیجه دور از انتظار نیست. مطالعات آف و فاچس (۲۰۰۲)، ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵) نیز حاکی از این بود که افراد با سواد از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردار بودند که با نتایج این پژوهش مطابقت داشت، اما مطالعه اریک و فیروزآبادی (۱۳۸۶) نشان داد که بین سطح سواد و سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد. متغیر درآمد که در این پژوهش رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد، با توجه به مطالعات آف و فاچس (۲۰۰۲)، ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵) نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد. زیرا در این دو مطالعه نیز رابطه مثبت بین سطح درآمد و سرمایه اجتماعی بالاتر مورد تأیید قرار گرفته است. شاید این نتیجه به این علت باشد که افراد پر درآمد، تبادلات مالی بیش‌تری با مردم داشته و به این علت میزان همکاری و تبادل اطلاعات و اعتماد آن‌ها در جامعه بیش‌تر است، که این موارد در رابطه مستقیم با سرمایه اجتماعی است. اما نتایج این مطالعه نشان داد که دو متغیر سن و جنسیت رابطه معناداری با متغیر سرمایه اجتماعی نداشته و این دو گروه از لحاظ این دو متغیر با هم تفاوتی نداشتند. این نتیجه با نتایج مطالعات آف و فاچس (۲۰۰۲)، اریک و فیروزآبادی (۱۳۸۶) مطابقت دارد. ایشان نیز در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که بین این دو

متغیر و متغیر سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد، اما مطالعات آف و فاچس (۲۰۰۲)، گلاسر و همکاران (۲۰۰۲)، ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۵) نشان دادند که بین دو متغیر سن و جنس و متغیر سرمایه اجتماعی، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد و افراد با سنین بالا و جنس مرد از سرمایه اجتماعية بالاتری برخوردارند. هم چنین نتایج نشان داد که اعضاء با سرمایه اجتماعية بالا نسبت به اعضاء با سرمایه اجتماعية پایین، میزان کل اراضی تحت مالکیت بیشتری داشتند، سابقه عضویت طولانی تر در تعاضی داشته، میزان شناخت بیشتری از اصول تعاضی داشته و میزان مشارکت آنها در امور تعاضی نیز بیشتر است. سابقه عضویت طولانی در تعاضی، میزان شناخت یک عضو تعاضی نسبت به سایر اعضاء را بیشتر نموده و میزان همکاری، همدلی و اعتماد و تبادل اطلاعات عضو در تعاضی را بیشتر می نماید که این مؤلفه ها از مؤلفه های اصلی سرمایه اجتماعی می باشد. میزان شناخت و آگاهی نسبت به اصول تعاضی نیز از عوامل مؤثر بر افزایش سرمایه اجتماعی است که در این پژوهش مورد شناسایی قرار گرفت و گویای این است که هرچه افراد آشنایی بیشتری با اصول تعاضی داشته باشند، میزان سرمایه اجتماعية اجتماعی آنها نیز بیشتر خواهد بود که با نتایج سعادت (۱۳۸۵) و احمدی فیروزجانی و همکاران (۱۳۸۵) نیز مطابقت دارد. میزان مشارکت در امور تعاضی نیز رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد و افرادی که مشارکت بیشتری در امور تعاضی مانند فعالیت های تولیدی، مشارکت در دوره های آموزشی و مشارکت در تصمیم گیری ها دارند، از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند که این یافته با نتایج مطالعات Krishna & Bullen & Onyx (1998) و Offe & Fuchs (2002) Shrador (2000) است. نتایج تحلیل تشخیصی نیز نشان داد که ترکیب متغیرهای مستقلی مانند وضعیت تأهل، میزان کل اراضی تحت مالکیت، سابقه عضویت در تعاضی، میزان شناخت از اصول تعاضی و میزان مشارکت در امور تعاضی به بهترین وجه می تواند گروه های با سرمایه

اجتماعی بالا و پایین را از هم متمایز کند. این متغیرها در مجموع ۶۶/۷ درصد از واریانس Wilks Lambda = ۰/۳۳۲ متغیر وابسته، یعنی سرمایه اجتماعی را تبیین نموده که با میزان ۹۹٪ معنادار است و می‌تواند این دو گروه را به تابع تشخیصی این متغیرها در سطح ۹۹٪ متمایز نماید. از بین این ترکیب متغیرهای مستقل نیز، متغیر سابقه عضویت در تعاونی، مهم‌ترین سازه تمایز که بین دو گروه با سرمایه اجتماعی بالا و پایین شناخته شد که بیان گر آن است که جهت افزایش سرمایه اجتماعی اعضاء باید به این فاکتور مهم بیش‌تر توجه شود. سایر متغیرها به ترتیب اهمیت شامل: میزان مشارکت در امور تعاونی، میزان شناخت از اصول تعاونی و وضعیت تأهل می‌باشند که پیشنهاد می‌شود به هر یک از این متغیرها به ترتیب اهمیت باید توجه لازم شود و جهت افزایش سرمایه اجتماعی اعضاء پیشنهاد می‌شود که میزان مشارکت اعضاء با روش‌های تشویق و پاداش بیش‌تر شده و سعی شود با برگزاری دوره‌های آموزشی یا توزیع پوسترها ترویجی، میزان شناخت اعضاء نسبت به اصول تعاونی را افزایش داد.

محدودیت‌های تحقیق

این مطالعه از بعد روش شناختی و پایابی ابزار نیاز به بازآزمایی از حیث ثبات زمانی دارد که در این مطالعه امکان تکرار مجدد این مطالعه وجود نداشت که به عنوان یکی از محدودیت‌ها جدی این مطالعه به شمار می‌رود لذا در مطالعات آتی که در این زمینه و بر اساس روش‌شناسی مطالعه مذکور انجام خواهد شد لازم است تا این محدودیت بر طرف شده و این بازآزمایی انجام شود. روایی محتوایی انجام شده در این مطالعه نیز ممکن است قابل اتکا کامل نبوده که از محدودیت‌های دیگر مطالعه است لذا باید در مطالعات بعدی از سایر روش‌های تعیین روایی که قابل اطمینان‌تر است استفاده شود زیرا در مطالعات اجتماعی با توجه به پویایی محیط، نتایج می‌تواند تحت تأثیر شیوه‌های اجرا قرار گیرد.

از سوی دیگر یکی از مشکلات ذاتی مطالعات همبستگی، مشکل جهتمندی است که در تعیین جهت روابط علی مشکل ساز است که به طور کلی از محدودیت های مطالعات همبستگی به شمار می رود و در این مطالعه نیز می توان به آن اشاره کرد. مثلاً افرادی که اراضی بیشتری دارند، سابقه بیشتری دارند، آشنایی بیشتری با اصول تعاضی دارند، دارای سرمایه اجتماعی بالایی هستند یا این که افراد با سرمایه اجتماعی بالا می توانند تبادل اطلاعات بیشتری داشته لذا آشنایی خود را با اصل تعاضی افزایش دهند. پیشنهاد می شود جهت رفع این محدودیت از روش های کیفی در مطالعات سرمایه اجتماعی استفاده کرد چون در روش های کیفی با استفاده از تکنیک های مشاهده و مصاحبه یا گراند تئوری می توان جهت روابط را بهتر شناخت.

- احمدی فیروزجایی، ع، حسن صدیقی و محمدعلی محمدی. ۱۳۸۵. مقایسه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کشاورزان عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۳. صص ۹۳-۱۱۱.
- ازکیا، مصطفی و فیروزآبادی، سید احمد. ۱۳۸۷. بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل مؤثر بر تبدیل بهره‌برداری دهقانی به تعاونی. *فصلنامه علوم اجتماعی*. شماره ۳۳، بهار ۱۳۸۷. صص ۷۷-۹۸.
- سعادت، رحمان. ۱۳۸۵. تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها. *فصلنامه رفاه اجتماعی*. سال ششم، شماره ۲۳. صص ۱۷۳-۱۹۵.
- قاسمی، وحید و اسماعیلی، رضا و کامران ربیعی. ۱۳۸۶. سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*. سال ششم، شماره ۲۳. صص ۲۲۵-۲۴۶.
- ناطق‌پور، محمد جواد و فیروزآبادی، سید احمد. ۱۳۸۵. شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن. *فصلنامه علوم اجتماعی*. شماره ۲۸، پاییز ۱۳۸۵. صص ۱۶۰-۱۹۰.
- ماجدی سیدمسعود و لهسایی زاده عبدالعلی. بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه موردی در روستاهای استان فارس. *روستا و توسعه زمستان*؛ ۱۳۸۵؛ (۴۹)؛ ۹۱-۱۳۵.
- Australian Bureau of Statistics. (2002), **Social Capital and Social Wellbeing, August**.
 - Beugelsdijk, S. & Schaik, T. (2005), **Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions**. *Regional Studies*, 39.
 - Brehm, John & Rahn Wandy (1997) Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital, **American Journal of Political Science**, volume 41, Issue.
 - Bourdieu, P. (1986), *The Forms of Capital*, Richardson, J. G. (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**. Greenwood Press, New York.
 - Bullen, Paul & Jenny Onyx. (1998), Measuring Social in five Communities in NSW, Neighbourhood and community Centers. in: **Journal of Applied Behavior**, vol. 36, No 1, March 2000.
 - Fukuyama, Francis. (2000), **Social Capital and Civil Society**, IMF Working Paper Wp/00/74, April

- Glaeser, E. , D. Laibson, and B. Sacerdote (2000) **The Economic Approach to Social Capital**, NBER Working Paper No. 7728(Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research).
- Grootaert, Christiaan and Thierry van Bastelaer, 2002. **Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative**, IRIS Discussion Paper No. 02/01. Available online: <http://www.iris.umd.edu/download.aspx?>
- Grootaert, C. ; Narayan, D. ; Jones, V. N. & Woolcick, M. (2005), **Measuring Social Capital An integrated Questionnaire**, World Bank Working Paper, No. 18.
- Halpern, D. (2005), **Social Capital**. UK, Polity Press.
- Harper, Rosalyn. (2001), **Social Capital: A Review of The Literaure**, Office for National Statistics, UK.
- Harper, Rosalyn and Maryanne Kelly, 2003. **Measuring Social Capital in the United Kingdom**, Office for National Statistics, December 2003, Available online: <http://www.statistics.gov.uk/socialcapital>.
- Herath, G. , Prato, T. , 2006. Role of multi-criteria decision making in natural resource management. In: Herath, G. , Prato, T. (Eds.), **Using Multi-Criteria Decision Analysis in Natural Resource Management**. Ashgate Publishing, Hampshire, pp. 1–10.
- Krishna, Anirudh & Elizabeth Shrader. (2000), Cross – Cultural Measure of Social Capital: a Tool and Result from India and Panama, Washington DC, **World Bank Social Capital Initiative Paper**, No. 21. October.
- Krishna, A and Uphoff, N (2002) Mapping and measuring social capital through assessment of collective action to conserve and develop watersheds in Rajasthan, India. Published in Grootaert, C and Bastelaer,T. (2002) , **The Role of Social Capital in Development**, Cambridge Univ. Press.
- Looman, Wendy Sue and Shewikar Farrag, 2009, Psychometric properties and cross-cultural equivalence of the Arabic Social Capital Scale: instrument development study, International **Journal of Nursing Studies** 46 (2009) 44–53, Available online at www.sciencedirect.com.
- Nogueira,Helena,2009,Healthycommunities: **The challenge of social capital in the Lisbon Metropolitan Area**, Health & Place 15 (2009) 133– 139, Available online: www.elsevier.com/locate/healthplace.
- Offe, Claus and Fuchs, Susanne (2002) , **A decline of Social Capital? The German Case**, Published in Putnam, Robert D., (2002). Democracy in Flux: **The Evolution of Social Capital in Contemporary Society**. New York: Oxford University Press.
- Portes, Alejandro. 1998. Social Capital: Its Origins and Applications in

- Modern Sociology. **Annual Review of Sociology**, Vol. 24. (1998), pp. 1-24. Stable URL: <http://links.jstor.org>
- Putnam, R. (2000), **Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community**, Simon and Schuster, New York
 - Schiff, M. (1992), **Social Capital, Labor Mobility**, and Welfare, Ration. Soc. 4. Social Capital Benchmark Survey, (2000), Final and Versions. at <http://www.fftc.org/resources/survy.pdf>.
 - Scull, S. (2001) Social Capital. A briefing paper for Module Development. **West Morton Public Health Unit Queensland Health**.
 - Woolcock, Michael & Narayan, Deepa (2000) Social Capital Implication for Development Theory, **Research and Policy; Work Bank Research Observer**, Vol. 15(2)0.
 - **World Bank Social Capital Website.**
 - <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/index.htm>